

Dr. ŠAĆIR SIKIRIĆ

SŪDĪ KAO KOMENTATOR SĀDIJINA GULISTANA

(Prilog izučavanju komentara na perzijske klasike)

Semiti, Perzijanci i Turci, nastanjeni u susjednim zemljama prednje i srednje Azije, još su u davna vremena imali zajedničke kulturne i političke odnose, koji su ostavili duboke brazde u njihovoј istoriji. Živeći nekad u labavoj, a nekad u tješnjoj vezi utjecali su oni jedni na druge u raznim pravcima materijalne i duhovne kulture.

Indoevropski Perzijanci, zdrav i bistar narod, stajali su još u najranijim stoljećima starog vijeka na mnogo većem kulturnom stepenu od susjednih Arapa i Turaka. Živeći na vjetrometini prednje Azije iskusili su oni sve nevolje robovanja i slasti političke slobode, očeličili se i stvorili državu koja se kroz mnoge peripetije istorijskih zbivanja održala do danas. Kako je ova država nekad obuhvatala na zapadu prostrane arapske, a na sjeveroistoku turske krajeve, vjekovima su ova tri naroda živjela u vrlo tjesnom kontaktu. Ovaj dodir je obogatio njihovu istoriju, a romantične zgode iz tih vremena ovjekovječio je Firdevsija u svojoj »Šahnâmi«.

Arapskim osvajanjima u VII i VIII stoljeću politička i kulturna saradnja ovih nacija postala je još tješnja. Kako su Perzijanci u toj zajednici duhom, političkom sviješću i vrlo bogatom tradicijom bili najjači, doprinos je njihov u stvaranju kulture islamskih naroda najobilniji. Istina, perzijski jezik na svim linijama ustupa mjestu arapskom, ali perzijska bogata kulturna i književna predaja jasno se očituje u politici, nauci i literaturi. Već u IX vijeku javljaju se književnici koji pišu novim perzijskim jezikom za razliku od srednjoperzijskog ili pehlevijskog, klijui je bio književni jezik perzijskog naroda prije islamizacije. U narednim naraštajima Perzijanci dadeoše nacionalnoj i svjetskoj literaturi velikih duhova, koji su kulturnu istoriju čovječanstva obogatili djelima neprolazne vrijednosti. Da spomenemo samo najznamenitije od njih:

Firdevsi (umro 1020 god.) auktor je čuvenog eposa »Šahnâme« i mnogih drugih pjesničkih djela. U »Šahnâmi« je obrađena mitska i romantična prošlost Perzijanaca od najstarijih vremena do pjesnikovih dana. Obilnošću građe (ima 60.000 stihova), čvrstinom kompozicije, ljepotom dijkcije, jednostavnosću stilja i šarolikošću prikazivanja ovo djelo spada među najvelebnije tvorevine epske poezije svijeta. Firdevsija je svojim radovima pribavio sebi jedno od prvih mesta u svjetskoj literaturi.

Omer Hajjām (umro 1124), zastupnik ideja slavnog filozofa i liječnika Ibn Sīnā-a (Avicenna), digao je na vrhunac njegove epigrame u 4 stiha poznate pod imenom »rūbāī«. Omer je jednako slavan kao učenjak i pjesnik. Višestrano je obrazovan i najveći je matematičar i astronom svoga vremena. Njegove stihove, punе smislovinih mišlji, paradoksa, sarkazma i »relativnog cinizma« nije moguće uvijek mistički tumačiti. Liberalizam ovog pisca i njegova teška skepsa glavni su razlog da su njegove pjesme tek iza njegove smrti sabrane u zbirku, ali ta njihova osobina privabila im je oduševljen prijem u modernom svijetu, a naročito kod Engleza i Amerikanaca.

Feriduddin Attār (umro 1230) proslavio se je svojim mističnim i moralnim djelima. Istakao se je i kao biograf.

Dželaluddin Rūmī (umro 1273) razradio je i sistematski sredio Attarove mistične ideje u čuvenom djelu »Meşnevî-i mânevî«, koja se s pravom smatra osnovnim djelom islamskog misticizma.

Mustafa Muslihuddin Sâdî (umro 1291) razblažio je strogi asketizam Attara i drugih svojih prethodnika i učinio ga živim izvorom etike, koja prožima ljudski život. On zemaljske užitke ne smatra iluzornim, jer sjećanje na njih pruža čovjeku duševni užitak. Prema tome život treba učiniti lijepim i ne mutiti ga turobnim asketizmom. Ova načela je Sâdija primjenio iznoseći nam blagim i humanim riječima vlastite doživljaje u svom »Gulistânu« (ružičnjak) i »Bûstânu« (cvijetnjak), besmrtnim djelima perzijskog duha. Na neposredan način iznesene su tu vrline i poroci čovjekog karaktera i na živim primjerima pisac daje čitaocu etičke savjete.

Şemsuddin Muhamed Hafîz (umro 1389) u svojim gazelima razrađuje ideje Hajjamove. Vino, ljubav, ljepota prirode, pjesme slavu i ugodno društvo koje zna iskoristiti momenat, predmeti su kojima ovaj pjesnik posvećuje svu svoju pjesničku vještinsku. Bez frivilnosti i izrazitog cinizma koje zapažamo kod Hajjama Hafîz je pisao svoje pjesme uobičajenim kićenim stilom protkav ih divnom elegancijom. Taj način izražavanja dao je njegovim gazelima mistično zbilježje pa nikad nismo sigurni gdje je prava granica zbilje i alegorije. Njegovi stihovi imaju izvanredan čar, ali je to za komentatora naročito teško čitati.

Abdurrahman Džâmî (umro 1492) je od Hafizovih nasljednika jedini veliki lirik. On je posljednji perzijski klasični pjesnik. Kao i kod Hafiza i u njegovim se pjesmama prepliće zbilja i mistika. Osim nekoliko većih romantičnih spjevova ostavio nam je cijela tri divana (zbirke pjesama preredanih alfabetski). Pored poezije proslavio se raznim znanstvenim radovima na perzijskom i arapskom jeziku, a kao mistični pisac spada među prve i najpriznatije.

Još za vladanja Seldžuka u Mađoj Aziji (1084—1300) perzijski je kulturni i književni uticaj bio vrlo jak. U njihovoj je državi službeni i književni jezik perzijski. Kada su pod koncem XIII vijeka na ruševinama seldžučke države Osmanlije osnovali svoju, perzijski uticaj je na raznim područjima državnog i kulturnog života ostao u punoj snazi. Spomenuti perzijski pisci su služili kao najmilija lektira turskim obrazovanim krugovima, a njihova su djela vrijedila kao nedostiživi uzori turskim književnicima sve do preporoda, polovicom XIX vijeka. Osim toga brojni turski pisci pisali su i na perzijskom jeziku. Među njima je vrijedno spomenuti naše zemljake: Fatihova velikog vezira Mahmud pašu (umro 1474), Derviš pašu Bajezidagića Mostarca (umro 1603), Nerkesiju (umro 1634), Vusletiju (umro 1688), Rušdiju (1699) i Fevziju Blagajcu, pisca »Bulbulistana« (1747).

Razumljivo je, dakle, da su djela perzijskih klasika prevodena na turski jezik i komentarisana. Samo Firdevsina »Šâhnâma« radi svoje ogromnosti i jednostavnosti stila i Hajjamove rûbaije radi frivolnosti i sarkazma najmanje su privlačili na se pažnju komentatora. Potreba komentarisanja bila je tim veća što tada na turskom jeziku nije bilo valjanih gramatika perzijskog jezika, a perzijska su djela skoro odreda pisana marinističkim stilom. Komentatorima je bilo najvažnije obraditi jezičnu stranu djela. Važnost ovakvih radova je, naročito u starije doba, očigledna, ali prešav u književnu tradiciju, komentarisanje je nosilo u sebi klice dekadence u turskoj književnosti.

Među poznatije radnike na ovom polju spadaju Ibni Sejjidi Alija (umro 1524), Lâmija (umro 1531),¹⁾ Surûrija (1561), Šemija (1591), Kafija (umro 1616) i Sûdija (1596). Nas ovdje izbliže interesuju djela našeg zemljaka Sûdija.

U drugoj polovici XVI vijeka na stolici velikih vezira je Mehmed paša Sokolović (umro 1579), iz Sokolovića kod Rudog. Bio je čovjek krupnih državničkih sposobnosti i sigurno najznamenitiji i najmoćniji veliki vezir Turske carevine. Njegova moć i ugled privukli su dosta mlađih ljudi iz naših krajeva u Istanbul i druge turske centre da se tamо škoļuju u nadi da će se pomoći načinu domaći uglednih položaja. Među ovake spada i Sûdija, kome ne znamo ni pravog imena. Naziv »Sûdi« označuje mu mjesto rođenja. Rođen je u selu Sudićima blizu Čajniča,²⁾ u neposrednoj blizini Sokolovića zavičaja, gdje je glas svemoćnog državnika našao najjačeg odjeka. Međutim tek što je nakon svršenih nauka započeo svoju karijeru, Sokolovića je zvijezda zašla pa je on, kao i mnogi naši zemljaci, potisnut u pozadinu. Da je rođen bar dva decenija prije, sigurno bi se svojom bistrinom i učenošću istakao već za života. Ovako on spada u one »sitne ljude«, o kojima se za njihova života vrlo malo zna, ali njihova prava vrijednost izbjige kasnije na vidjelo iz njihovih djela. Turški su nam biografi o ovom čovjeku sačuvali tek oskudne bilješke i samo pojedine mrvice iz njegovih života našazimo razasute po njegovim djelima.

Školovao se je najprije u domovini, po svoj prilici u Sarajevu.³⁾ Poslije toga se zaputio na studije u Istanbul, a onda u Damask.⁴⁾ Perzijski jezik je učio od poznatog učenjaka i muftije Muslihuddin Lârije (umro 1571)⁵⁾ u gradu Âmed, u pokrajini Dijaribekr. Da je Sûdija, valjda tom prilikom, bio u Bagdadu dađe se zaključiti po slijedećoj rečenici u »Komentaru Gulistâna«:⁶⁾ »U doba Sâdije bagdadski su stanovnici čisto govorili arapski i perzijski jezik. Sada je, međutim, to gomila neznanica koji nemaju pojma ni o jednom.« Za vrijeme svog naučnog putovanja bio je u Damasku i u Meki na hadžu.⁷⁾ Na više mjestu u komentarju Hafizova »Divâna« ili Sadijina »Gulistâna«⁸⁾ veli da je došao u dodir sa perzijskim učenja-

¹⁾ Komentarisao samo uvod u Gulistan.

²⁾ Ovo ne dolazi u kontradikciju sa tvrdnjom Mehmed Tahira u djelu Osmanli mülkîfleri, Istanbul 1.333 (1.914—5), sv. II. str. 323—324, da je Sudija iz Foče, u Bosni, jer je Čajnič blizu Foče, a ovaj je grad Turcima mnogo poznatiji od Čajniča.

³⁾ Sudi, Komentar Gulistâna, str. 27, Istanbul 1.249 (1.833—4), Državna štamparija.

Tumačeći riječ كُلْ خُوَشْبُرْي (mirišljiva glina koja se upotrebljuje kao sapun) veli: »O tvrdnji časnoga Šejha mi smo se uvjerili u Sarajevu, u Bosni. Spomenutu glinu stavljaju u male breme, kao što su breme za med u Istanbulu. U te meće ružin list pa to ostaje neko vrijeme u bremi, zatim ga istresu i iskomadaju, i po potrebi u banji upotrebljuju.«

⁴⁾ Ibid., str. 121 i 303.

⁵⁾ Atâi, »Zâjluš sekâik«, str. 170; Šemsuddin Sâmi, »Kâmusulâlâm«, sv. II, str. 3.966.

⁶⁾ Str. 387.

⁷⁾ Sûdi, Komentar Gulistâna, str. 416 i 447.

⁸⁾ N. pr. na str. 217.

cima i s njima raspravlja teža mjesta, ali da nije bio u Perziji zaključujem po tom što u »Komentaru Hâfizova Dîvâna« (sv. II, str. 331) na dva mesta veli »da su mu pričali« da se stihovi, o kojima tu raspravlja, nalaze napisani u Hafizovu turbetu.

Za vlade Selima II, za vezirovanja Sokolovića, kada se vratio u Istanbul, Sûdija je u Atmejdan dvorcu predavao odabranim mladićima, koji su se obrazovali za visoka državna zvanja.⁹⁾ »Tu su, veli Bašagić, Sûdiju slušali mnogi Bošnjaci i Hercegovci, među njima Derviš paša Baježidagić Mostarac, koji ga u predgovoru »Murâd-nâme« spominje s pietetom.¹⁰⁾ Nakon izvjesnog vremena smijenjen je sa profesorskog položaja i od tada je do smrti živio povučeno baveći se naučnim radom. Sûdija se tuži na svoju zlu sudbinu u starosti¹¹⁾ i što ga je sultan Murat zaboravio,¹²⁾ ali zahvaljujući toj zapostavljenosti mi danas imamo njegova vrijedna djela. Ona nam svjedoče da je bio vrlo obrazovan, poznavao je izvrsno turski i perzijski, a vrlo dobro arapski jezik, samo je bio vrlo kapriciozna narav.

Atâi¹³⁾ i Kâtib Çelebi¹⁴⁾, a po njima i Bašagić,¹⁵⁾ suglasno tvrde da je Sudija umro god. 1000/1591—2, ali je tačno ono što veli Mehmed Tahir¹⁶⁾ da je on umro god. 1005/1596—7 i da je sahranjen u Istanbulu na Aksaraju u haremumu Jusuf pašine džamije. To se vidi po Sûdijinim stihovima, koje je stavio na kraju »Komentara Gulistâna«:

غدایدی صوره هاتف دیدی منت	شود مکم شرحه هاتف دیدی منت
ـ که تکمیلی مولی قبادی روزی	صفر ماہینه اوجنجدی روزی
ـ دخی سـهـو و خـطـاسـینـه دـوـزـانـه	مـبارـكـ اـواـسـونـ اـوقـيـوبـ يـازـانـه

To znači: »U času, kada tajanstveni glas reče »svršeno je«, biješe, ako pitaš, jutro (غد) hidžretske godine, 3 dan mjeseca safera, kada je Gospod omogućio nje-gov svršetak. Neka je (ovaj komentar) sretan čitaocu, prepisivaču i onome koji mu bude ispravio omaške i pogreške«.

Brojčana vrijednost slova u riječi غد pokazuje da je komentar dovršen godine 1004/1595—6 pa je prema tome auktor mogao umrijeti najranije godine 1005/1596—7.⁷¹⁾

Sudija nam je ostavio sljedeća djela:

- 1) Komentar Hafizova »Dîvâna«, u 3 sveska;
- 2) Komentar Sadijina »Gulistâna« i »Bûstâna«;
- 3) Komentar Dželaluddin Rumijine »Mesnevije«;
- 4) Prevod na turski i komentar »Šâfiye« o arapskoj gramatici od Ibn el-Hadžiba;
- 5) Prevod na turski i komentar »Kâfije« o arapskoj sintaksi od istog pisca;
- 6) Prevod sa arapskog na turski Isferainina djela »Ed-dav« o arapskoj sintaksi;

⁹⁾ Muallim Nâdži, Esâmi, str. 175.

¹⁰⁾ Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti. Sarajevo, 1912, str. 30—32.

¹¹⁾ Sûdi, Komentar Gulistâna, str. 498.

¹²⁾ Sûdi, Komentar Hafizova Divana, sv. III, str. 131.

¹³⁾ Zeyluşşekâik, str. 332.

¹⁴⁾ Fezleke, sv. I, str. 7.

¹⁵⁾ Bašagić, Boš. i Herc., str. 30; Znameniti Bošnjaci i Hercegovci u Tur-skoj carevini, str. 71.

¹⁶⁾ Osmanli müellifleri, sv. II, str. 323—324.

¹⁷⁾ Ispor. M. Handžić, Knjiž. rad, str. 63.

7) Glosa i tumač na Kâdî-mîrov komentar filozofskog djela »Hidâjetul-hikme«¹⁸⁾ i

8) Prevod na turski arapskog djela »Takrirat alla hutbeti Feriduddin« od Ibn el-Hadžiba.¹⁹⁾

Komentari pod 1 i 2 štampani su u Istanбуlu.

Kako se iz samih naslova vidi Sudijin književni rad je obilan i mnogostran. Nas međutim u ovom slučaju interesuju njegovi komentari perzijskih klasičika, jer o vrijednosti tih radova podijeljena su mišljenja turskih i naših književnih istoričara. Dok poznati turski pisac Šemsuddin Sâmi tvrdi da su Sudijini komentari pisani temeljito i kritički,²⁰⁾ Mualim Nadži ga naziva **فاضل عنود** »kapricioznim učenjakom«, čija djela vrve pogreškama.²¹⁾ Između ove dvije oprečne tvrdnje Mehmed Tahir udara nekako po sredini smatrajući »da su Sudijina štampana djela korisna premda u njima ima pogrešaka protiv pravila perzijskog jezika.²²⁾«

S. Bašagić,²³⁾ a po njemu i M. Handžić²⁴⁾ brane Sudiju od navedenih tvrdnji udarajući u glavnom u patriotske žice i cijeneći njegovu marljivost i pažnju u komentiranju perzijskih djela i pobijanju mišljenja prethodnih komentatora Ibni Sejjidi Alije, Kafije, Lamije, Sururije i Šemije. Po Bašagiću »Sudija je učeno dokazao da su komentatori prije njega krivo tumačili mnoga mesta radi nepoznavanja jezika i neshvaćanja poezije. S tim komentarima se i danas slažu svi prijatelji spomenutih klasika.«²⁵⁾

Da bi se uvjerili o istinskoj vrijednosti Sudijinih komentatorskih radova uzećemo njegov »Komentar Gulistana« od Sadije i na većem broju primjera isporučiti njegovo mišljenje sa navodima ostalih komentatora u slučajevima gdje se oni ne slažu. Odabrali smo ovaj komentar, jer je to najčitanije perzijsko djelo, a ujedno je posljednji Sudijin rad, u kome je on dao sve što je u perzijskom jeziku znao.

Sudija se u svakom slučaju, kada svoje protivničke pobije, služi igrom riječi često punih ljute ironije i jetkog sarkazma. To on naročito čini protiv Sururije, čijim se arapskim komentarom »Gulistan« i sam mnogo služi. I Surûrija mjestimice oštro pobija prethodne komentatore, ali se negdje odmah na početku svoga komentara ispričava da to ne čini iz ličnih motiva nego u naučnu svrhu, dok Sûdija takvog razloga nigdje ne navodi. Na jednom mjestu,²⁶⁾ pobijajući mišljenje I. S. Alije i Surûrije, izražava se on na sljedeći način: »Više je nego ludo od ovih da su se sa ovoliko spreme usudili komentarisati djelo kao što je »Gulistan«. Drugom opet prilikom²⁷⁾ pobijajući mišljenja ovih komentatora dodaje: »Čudno je sa ovoliko spreme u perzijskom pisati komentar ovako teškom djelu.«

¹⁸⁾ Ibid., str. 63—64.

¹⁹⁾ C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur*, Supplementband, str. 534.

²⁰⁾ Š. Sâmi, *Kâmusul-âlâm*, sv. V, str. 2677.

²¹⁾ Nâdži Vasfi, *Şöjle-böjle*, str. 95—97.

²²⁾ Mehmed Tahir, *Osmânî müellîfleri*, sv. I, str. 323—324.

²³⁾ Bošnjaci i Her. u isl. knj., str. 31—32.

²⁴⁾ »Knjiž. rad«, str. 63.

²⁵⁾ S. Bašagić, *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Herc. u Turskoj carevini*, str. 71.

²⁶⁾ Komentar Gulistana, str. 236.

²⁷⁾ Ibid. 290.

Slijedeći primjeri će nam pružiti mogućnost da stečemo pravu sliku o vrijednosti Sûdijinih komentatorskih radova:

1) U rečenici (čija je pokornost bogobojaznlost) Sûdija (»Komentar Gulistâna«, str. 4 i 20) nastavak مَسْتَسْمِتَ (smatra kopulom, koja veže predikat sa subjektom. Lamija i Sururija²⁸⁾ tvrde da ta kopula glasi مَاسِتَ i navode u kom se slučaju i kao pomoćni vokal može ispustiti. Taj vokal zapravo pripada osnovi riječi²⁹⁾ pa Sudija nema pravo.

2) (وَبِشَكْرِ اندَرْشِ مَزِيدْ نَعْمَتْ) i u zahvalnosti prema njemu povećanje je blagodati str. 4). Sudija s pravom smatra اندَرْشِ (opetovanje prijedloga $\dot{\epsilon}$ ³⁰), pojava koja je u perzijskom jeziku vrlo česta, dok Kafija, I. S. Alija i Sururija tvrde da je prijedlog $\dot{\epsilon}$ samo »radi poljepšavanja izraza.«

Isto tako Sudija ima pravo kad glas μ u riječi مَزِيدْ čita sa vokalom »a«, a ne »u«, kao I. S. Alija i Sururija.

3) (هُرْ قَنْسَى كَهْ فَرُودْ بِيرُودْ) (svaki dah koji izade). Sudija nema pravo kad tvrdi da čestica, a $\dot{\epsilon}$ imenica, jer lje i jedno i drugo glagolski prefiks, a prvo je postalo od drugoga, kako uzima Kafija.³¹⁾

Tumačeći rečenicu وَجْرَنْ بَرْ مِي آيْدْ فَرَحْ ذَاتْ (i kada — dah — izade, ošakšanje je za čovjeka, str. 5) veli da je آيْدْ od infinitiva آيَدَنْ, a ne od آمدَنْ, kako tvrdi Lamija. Sudija je u svim svojim komentarima perzijskih djela zauzeo principijelno stanovište,³²⁾ koje u svakoj prilici, pobijajući druge komentatore, ističe, da se naime infinitiv perzijskog glagola tvori od prezentske osnove, ako joj se doda nastavak نَسْمَةٌ. Od takvog infinitiva tvore se onda svi glagolski oblici. Ako u infinitivu prije posljednjeg korjenitog suglasnika »d« ili »t« stoji koji drugi glas osim »j«, na pr. بُونَدْ biti ili بُونَدْ postati, onda se i od takvog infinitiva tvori samo aorist i particip perfekta.³³⁾ Stvar međutim stoji ovako: Perzijski glagol ima dvije osnove, prezentsku i preteritsku.³⁴⁾ Preteritska se svršuje konsonantom »d« ili »t« i jednaka je skraćenom infinitivu, koji nastaje, ako se od infinitiva oduzme nastavak نَسْمَةٌ n. pr. دادَنْ dati, pret. osnova одн. skraćeni infinitiv glasi دَادَ.. Od ove osnove tvori se preterit i particip perfekta.

Prezentska osnova se tvori od preteritske da se odbaci krajnji konsonant osnove »d« ili »t« n. pr. مَانَدنْ ostati, prez. مَانَ.. Kako osnovni konsonant, koji stoji prije »d« ili »t« vrlo često trpi razne promjene, dosta velik broj perz. glagola, kao i u drugim indogermanskim jezicima, ima nepravilnu spregu u prezantu, imperativu (pres. osnova jednaka je 2 l. imperativa) i prekativu. Prema tome Sudijino istaknuto stanovište nije ispravno. Istina od svake prez. osnove može se napraviti novi infinitiv pomoću nastavka نَسْمَةٌ n. pr. آيَدَنْ doći, prez. osnova آیَ, novi infinitiv ali je to sekundarna tvorevina.³⁵⁾

²⁸⁾ Komentar Gulistâna, rukopis u Gazi Husrevbegovoj biblioteci br. 278.

²⁹⁾ Vidi C. Salemann i V. Shukovski, Persische Grammatik, 2 izdanje, Berlin, 1925, § 42, str. 56—57 i H. Jensen, Neopersische Grammatik, Heidelberg 1931, § 165, strana 137—139.

³⁰⁾ V. Jensen, N. Gramm., § 238, str. 182.

³¹⁾ Ibid., § 228, str. 173; Sal. Shuk. Gramm., § 67, str. 73.

³²⁾ Isto stanovište po Sudiji zauzeo je i pisac poznatog perz.-turskog rječnika Ferhengi Šûri, sv. I. I. 73/b, 120/b i 178/b i 308/a.

³³⁾ Sud, Komentar Gulistâna, str. 147.

³⁴⁾ V. Sal.-Shuk., § 39—41, str. 50—51 i Jensen § 144—145, str. 122.

³⁵⁾ Jensen, § 156, str. 129.

5) Pobijajući mišljenje I. S. Alije, Lamije, Sururije i Šemije³⁶⁾ Sudija (str. 5) umjesno tvrdi da u stihu:

بندۀ همان به که ز تقصیر خویش عذر بدرگاه خدای آورد

(Bolje je za roba da ispriku za svoj prekršaj podnese na podnožje gospodara) ne treba dodati dativni nastavak را. Riječ بندۀ u ovom slučaju je logički subjekat kao u rečenici: درویش حیله اندیش خیالش این بود (Namjera je lukavog derviša bila ta...).³⁷⁾

Uostalom ova pojava u perzijskom nije rijetka.

Isto tako Sudija u gornjem slučaju ispravno prevodi riječ بولجے »bolje«, a ne »dobro« kao Lamija i drugi, jer je to uistinu komparativ premda nema komparativnog nastavka.³⁸⁾

6) Nije tačno Sudijino stanovište (str. 6 i 18) kad, pobijajući I. S. Aliju i druge, uzima da glagol آوردن (donijeti) ne može glasiti.³⁹⁾

Stih pod 5 (str. 7) Kafija i Šemija su tačnije preveli.⁴⁰⁾

7) Negativnu česticu نه (ne) Sudija čita ispravno (str. 7), protivno I. S. Aliji i Šemiji, koji je negdje čitaju i نه (ni). On umjesno primjećuje da se ta negacija može i tako čitati, ali se onda piše نه. Na istom mjestu riječ مکان (mjesto) smatraju oni vlastitom imenicom, a زمین (zemlja) općom. Sudija pravo kaže da je pojam prve sadržan u drugoj riječi.

8) Obradujući rečenicu (str. 8) و وظیفه روزی بخطای متکر نبرد: (A dnevnu opskrbu — Bog — ne uskraćuje radi teškog grijeha) glas ی u smatra Sudija osnovnim konsonantom, a i koliko dopušta da je nastavak koji označuje pripadnost, ne smatra ga arapskim, kako, ispravno, uzima Lamiju.⁴²⁾

9) U stihu (str. 8 i 9)

ای کریم که از خزانه غیب گهر و ترسا وظیفه خور داری

(O darežljivi, koji iz tajne riznice opskrbljuje zoroastrovca i kršćanina) nastavak ی u riječi کریم Sudija, Lamija i Sururija smatraju neodređenim članom ili ličnim nastavkom za 2 l. singulara. To je međutim određeni član.⁴³⁾

Sudijino stanovište je opravданo kad protivno spomenutim komentatorima, riječ خور u gornjem stihu čita »hôr«.⁴⁴⁾

10) Protivno Lamiji, Sururiji i Šemiji naš komentator (str. 9—10) riječ گفت. u rečenici فراش باد صبارا گفته تا فرش زمردين بکسر د (Naredio je vjetru istočnjaku da prostre smaragdnu prostirku) uzima, umjesno, kao preterit, a ne kao particip perfekta, premda za slijedeće slične oblike (str. 11) dopušta tu mogućnost. Isti je slučaj sa riječima گشته i شده (str. 11 i 12).

و در ختارا بخاتم تو روزی قبای سبز (str. 10) u rečenici در ختارا در ختارا (A drveću je obukao ogrtač zelenog lišća kao novoljetnu odoru) Sudija, ispravno, uzima kao dativni, a ne kao posesivni nastavak, kakvim ga smatraju

³⁶⁾ Šemi, Komentari Gulistana, rukopis u Gazi Husrev. biblioteci br. 306.

³⁷⁾ Jensen, § 258, str. 191—192.

³⁸⁾ Ibid., § 73, str. 59.

³⁹⁾ Ibid. § 151, str. 125. Sal. Shuk., § 41, str. 51.

⁴⁰⁾ Jensen, § 100, str. 84.

⁴¹⁾ Jensen, § 219, bilj. 3, str. 168.

⁴²⁾ Ibid., § 85, str. 69.

⁴³⁾ Ibid., § 23, str. 29. Sal.-Shuk., § 19, str. 34—35.

⁴⁴⁾ Sal.-Shuk., § 4, str. 11.

Šemija i Lamija. Isto tako prijedlog به **u riječi** بحث prevodi ispravno »kao«, a ne »sa« ili »radi«.

12) Sudija u stihu (str. 12) تا تو ناف بکف آری و بغلت خوری (Da ti jedan hljeb dobiješ u ruku i da ga nemarno ne jedeš) pogrešno uzima riječ کف (pesnica) kao perzijsku i daje joj značenje »dlan«. Njoj, veli, u arapskom jeziku odgovara riječ راحة.

13) U stihu (str. 12)

مهه از پر تو سرگشته و فرمان بردار شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

(Sve je radi tebe zanešeno i vrši — određenu mu — zapovijed, pa nije pravedno da se ti ne pokoravaš) Sudija pobija Šemiju i Kafiju koji u riječi برداشت, neopravdano, uzimaju prefiks بـ samo kao »ukras izraza«. On naprotiv tvrdi da taj prefiks ima svoje značenje, jer glagol داشت znači »imatī« ili »držati«, a برداشت »dignuti«, »donijeti« ili »dovesti«.⁴⁵⁾ U dalnjem svom izlaganju Sudija (n. pr. na str. 42, 45, 55, 56, 71, 72 i 75 »Komentara«) ovake prefikse smatra samo česticama za naglašavanje حرف زائد (حروف زنده), pa ni on nije svjestan uloge prefiksa kod perzijskog glagola, koja je značajna u mnogim indogermanskim jezicima. Tačko n. pr. بست znači »svezati«, بُرْدَة بَسْتَن »privezati«, آمدن بُرْدَة بَسْتَن »doći«, بُرْدَة بَسْتَن »sići«, بُرْدَة بَسْتَن »nositi«, بُرْدَة بَسْتَن »progutati«.⁴⁶⁾ On je svakako bliži istini od ostalih komentatora, koji glagolski prefiks jednostavno smatraju suvišnim (حروف زائد).

14) Kod izraza عالَمِيَان (stanovnici svijeta) Lamija i I. S. Alija (str. 13) smatraju pluralnim nastavkom. Sudija tačno konstatiše da je بـ nastavak koji označuje pripadnost (بای نسبت), a pl. nastavak je samo بـ.⁴⁷⁾

15) Obradujući izraz حسْم (krupan, cijenjen) Sudija (str. 13) predbacuje komentatorima što tvrde da se ni jedan božji poslanik nije isticao krupnoćom tijela ističući da oni to ne mogu znati. To uostalom vrijedi i za njega.

16) Za nastavak بـ (oslonac) پشتیان i بـ (ladar) pobija (str. 14) Lamiju da taj nastavak označuje neku pripadnost (ادات نسبت) i tvrdi da pokazuje osobu koja se nečim (stalno) bavi (ادات فعل). To Sudijino stanovište nije ispravno, jer nastavak گار ili گـ ima ovu drugu funkciju,⁴⁸⁾ kako i sam on kasnije (str. 15 i 16) konstatiše.⁴⁹⁾

17) Sudija s pravom spočituje I. S. Aliji, Kafiji i Sururiji da nisu imali ni malo perzijskog ukusa (str. 15) što nastavak گار بـ izrazu گـ کار читaju.⁵⁰⁾

18) Isto je tako Sudija u pravu kad izraz پریشان روزگار (nesređenih prilika) (str. 15) uzima kao složenicu, a ne kao pridjev i imenicu, kao što čine Lamija i Šemija.

19) Riječ أَمِيد (nada) može se čitati i كـ، kako tvrdi Šemija (str. 15 i 115).⁵¹⁾

20) Sudija je do skrajnosti sitničav kad I. S. Aliji i Šemiji predbacuje što riječ

⁴⁵⁾ V. Ferhengi Šuūri pod بـ.

⁴⁶⁾ V. Sal.-Shuk., § 67, str. 63; Jensen, § 228, str. 173.

⁴⁷⁾ Jensen, § 39, str. 32; Sal.-Shuk., § 12, str. 25.

⁴⁸⁾ Sal.-Shuk., § 826 b, str. 92 i Ferhengi Šuūri kod riječi بـ.

⁴⁹⁾ Šuūrija je u svoj Ferheng tuničeći izraz گـ doslovno uzeo Lamiino stanovište.

⁵⁰⁾ V. Sal.-Shuk., § 82-c, str. 93, Ferhengi Šuūri pod گـ i گـ odn گـ.

⁵¹⁾ Ferhengi Šuūri pod أَمِيد.

کشی کس prevode sa »čovjek«, a ne sa كيمسه »neko«. On veli da turskom izrazu odgovara perz. کا. To značenje ove riječi nisam mogao naći. On je međutim u pravu kad riječ بطریق ابساط (str. 18) prevodi »bestidno«, a ne »šaljivo«, kako uzima Kafija i Šemija.

21) Lamija nema pravo (str. 19) što prefiks ي u izrazu برس (stignem) smatra suvišnim, dok Sudija, ispravno, konstatuje da ovdje ovaj prefiks daje prezentu značenje futura.⁵²⁾

22) U rečenici (str. 19) کان سوخته را جان شد و آواز نیامد (jer onom sagorjelom — tj. lepirici — duša ode, a glasa ne ispusti) Sudija uzima riječ سوخته, pogrešno, kao preterit, dok ga I. S. Alija, Lamija, Sururija i Šemija suglasno smatraju participom perfekta.⁵³⁾

23) Sudija pogrešno pobjija Lamiju, koji tvrdi da se u glagolu koji počinju sa ا između toga glasa i prefiksa ي ili negacije ن umeće spojni konsonant »j« da se izbjegne zijev, n. pr. mjesto نامد kaže se نیامد (ne dode).⁵⁴⁾

24) Lamija griješi što u rečenici (str. 21) خلد ملک (vječna mu bila vlast!) dopušta, protivno Sudiji, da se riječ ملک u gornjem značenju može čitati i ملک.

ذکر جیل سعید کے در افواہ عوام افتاده است و صیت سخشن کے در بیط زمین رفته (Sudijin dobar glas, koji je dopro u usta svijeta kao i popularnost njegovih djela, koja su se raširila širom zemlje) Lamija riječi افتاده رفته smatra participima perfekta, dok ih Sudija ispravno uzima kao 3. l. jedn. preterita. Kod iste rečenice Sudija, umjesno, pobija Šemiju, koji u oba slučaja prijedlog د د uzima u značenju srpsko-hrvatskog prijedloga »u« s lokativom (n. pr. u ustima), jer ovdje ovaj prijedlog znači »u« s akuzativom (u usta).⁵⁵⁾

26) Umjesno je Sudijino tumačenje izraza كَغْذَ زَر kao sinonim (novčana doznaka). On primjećuje (str. 22—23): »Ovaj izraz, dakle, ima spomenuto značenje, a ne treba uzimati u obzir slijepog tapkanja komentatora, jer je pogrešno.«

27) Sudija ispravlja Lamiju (str. 25), koji riječ ملک prevodi »vrhovni knez« (بگلر بگی), jer ta riječ znači »vladar«.

28) Komentatori I. S. Alija, Lamija i Kafija griješe u pravilima sintakse pa im Sudija grubo predbacuje nepoznavanje toga predmeta (str. 25).

29) Kad tumači konstrukciju من مسکین (ja bijednik, str. 26) konstatuje, tačno, da te dvije riječi stoje u genit. vezi posve pravilno, a ne »iz metričke nužde«, kako uzima I. S. Alija i Sururija.⁵⁶⁾

30) U stihu (str. 27) کال هنثین در من اثر کرد (Savršenstvo druga djelovalo je na me) s pravom zamjerava I. S. Aliji, Lâmiiji i Sururiji, koji riječ کال zamjenjuju sa جمال pa bi onda značilo »ljepota druga«.

31) Sudija, ispravno, osuđuje Lamiju (str. 28), koji za riječ ولاة (odani) veli da ima oblik فعاة mjesto فعلة.

32) Ni Lamija ni Kafija nemaju pravo što riječ بلد (zemlja, država) smatraju množinom od بلده, jer su to, kako kaže Sudija, sinonimi (str. 29).

⁵²⁾ Jensen, § 160, str. 134—135, Sal.-Shuk., § 48, str. 59—60.

⁵³⁾ Jensen, § 175, str. 146? Sal.-Shuk., § 53, str. 64.

⁵⁴⁾ Jensen, § 25—3, str. 24, § 160, bilj. 1, str. 134, Sal.-Shuk., § 6-h, str. 16.

⁵⁵⁾ V. Ferhengi Šuuri pod دد.

⁵⁶⁾ Sal.-Shuk., § 16—2, str. 31.

33) Kod tumačenja sklopa خطة پاک شیراز را (cijela zemlja Širaz) Sudija (str. 30) protivno Šemiji, umjesno, stavlja riječ پاک u gen. vezu sa riječi شیراز. Jedino on, kao ni drugi, nije zapazio da riječ پاک u ovom slučaju ne znači »čist«, nego »cijeli«, kao n. pr. u Šahnami: (cijela zemlja Tûrân).⁵⁷⁾

34) Sudija ispravlja Lamiju (str. 20—21), koji ne dopušta da se riječ چرا može čitati چرا — zašto?

35) Nastavak یـ u složenici تیز چنگی (oštih pandži) Sudija (str. 21), pravo, smatra neodređenim članom, a Šemija i Kafija nastavkom za tvorbu apstraktnih imenica (حرف مصدر).⁵⁸⁾

36) Sadijin stih (str. 22)

چو باز آدم کشور آسوده دیدم پلشکانی رها کرده خوی پلشکی

(Kad se vratih, zatekoh zemlju u miru, leopardi su napustili leopardsku narav) Sudija, protivno svim ostalim komentatorima, smatra da se odnosi na Hulaguove Tatare. Njegovo je stanovište logičnije. Riječ آسوده u gornjem stihu pogrešno on smatra preteritom, jer je jasno da je particip perfekta.

37) Neumjesno on predbacuje Lamiji (str. 32—33) koji tvrdi da نیست (nije) dolazi od توانست (nemam).⁵⁹⁾ Isto je tako u zabludi, kad, protivno I. S. Aliji i Sururiji, ne dozvoljava da se volatativna čestica ای može čitati i ای.⁶⁰⁾

38) U riječi توپ (ti si, str. 33) Sudija pogrešno smatra prvo یـ da spada korjenu riječi, a drugo neodređenim članom. Prvo یـ ovdje dolazi kao pomoćni konsonant, da se izbjegne zijevo, a drugo je kopula.⁶¹⁾

39) Tačniji je Sudijin prevod rečenice می سعتم (bušio sam) sa دردم , nego Lamiin دلم (str. 34)

40) Rečenicu (str. 34) و این بینها مناسب حال خود می گفت Sudija prevodi tačnije »I slijedeće, mome stanju odgovarajuće stihove, izgovorih«, nego Šemija »i učinio sam ove stihove mome stanju odgovarajućim«.

41) Sudija zamjerava Kafiji (str. 35) što veznik چون (kako, jer, kada) u riječima چون نگه میکنم غاندیسی (Kada pogledam, ne ostade još mnogo) uzima kao pogodbeni, a ne uzročni veznik. Isto tako spočituje Lamiji i Šemiji što taj veznik smatraju upitnim. Ovdje ni kritičar nema pravo, jer je چون u gornjem primjeru vremenski veznik,⁶²⁾ koji u pogodbenoj realnoj rečenici može imati i pogodbeno značenje kao arap. veznik یـ.⁶³⁾ On je opet u pravu, kad pobija I. S. Aliju, Lamiju i Sururiju što u riječi بسی (mnogo) nastavak یـ smatraju kac یـ ای نسبت dok je то, uistinu, neodređeni član.

42) U stihu

ای که پنجاه رفت و در خوابی مگر این پنج روز در ریابی

(O ti, kome je prošlo pedeset, a spavaš, možda ćeš se za ovo — preostalih — pet dana

⁵⁷⁾ Jensen, § 65, str. 55; Ferhengi Šūrī pod پاک.

⁵⁸⁾ Sal.-Shuk., § 84-h, str. 97.

⁵⁹⁾ Jensen, § 219, str. 168, bilj. 3; Sal.-Shuk., § 6-i, str. 17.

⁶⁰⁾ Ibid., § 56, str. 43.

⁶¹⁾ Ibid., § 165, str. 138.

⁶²⁾ Sal.-Shuk., § 75-h, str. 84—85.

⁶³⁾ Jensen, § 389, str. 319; Akrebul-mevārid, pod یـ Sravni Sudijin Komentar Gulistan, str. 134.

⁶⁴⁾ Sal.-Shuk., § 75-d-i, str. 84 i 85; Jensen, § 247-d, str. 187 i § 332, bilj. 5, str. 257.

probudititi) riječ ﻃ ﻥ ﻥ ﻥ ne znači »osim«, kako uzima Lamija, nego »možda«.⁶⁴⁾ I prevod ovog stiha je tačniji kod Sudije, nego u Šemije.

43) I. S. Aliju (str. 36) Sudija ispravlja i veli da perz. riječی بار (tovar) odgovara arapska حمل, a ne حمل, ali grijesi što riječ رحل (odlazač) smatra imenicom mjesto infinitivom. Isti je tako pogreška da je riječ عمارت infinitiv, a nije nego imenica, dok je infinitiv od ovog kategorijena عمر.

44) Sudijino je stanovište ispravno (str. 36) kada glagol پرداختن prevodi »isprazniti« i »dovršiti«, a ne »predati« ili »preporučiti«, kako uzima Kafija.⁶⁵⁾

45) Riječ بَدْ چُون مُبَدِّد بَرْ u stihu (str. 37—38) (Budući dobar i zao mora umrijeti) Sudija smatra aoristom. Ispravno je, međutim, što tvrdi Šemija da je to skraćeni infinitiv.⁶⁶⁾ Pogrešno je, također, što Sudija riječ مُبَدِّد smatra česticom za naglašavanje, jer ta čestica označuje trajnost glagolske radnje.⁶⁷⁾ Uostalom ja držim da bi u gornjem slučaju mjesto مُبَدِّد mnogo bolje odgovarao prilog هم »svi«, »sve«, jer مُبَدِّد rijetko dolazi uz glagol, koji ima prefiks هم.⁶⁸⁾

46) Pogreška je kad Sudija (str. 38) dopušta da riječی بَكُور خُوش u stihu بَكُور خُوش فَسْتَ (Životnu brašnjenicu spremi u svoj grob) mogu stajati međusobno u genitivnoj vezi, a bez genitivnog nastavka.⁶⁹⁾

47) Interesantan je Sudijin prevod stiha (str. 38)

عَرْ بَرْ فَسْتَ آفَاتَ قَوْزَ أَنْدَكَ مَانَدْ وَخَوَاجَهَ غَرَهَ هَنَوْزَ

(Život je snijeg, a julsко sunce ga [još] malo ostavi, međutim živi još uvijek nesvjetan). I. S. Alija, Lamija, Sururija i Šemija uzimaju ovdje glagol هم kao neprelazan pa prevode: »Život je snijeg na julskom suncu, malo ga ostade, a živi...« Držim da je posljednje tumačenje bliže istini premda je i Šuūrija u svom »Ferhengu« usvojio Sudijino stanovište.⁷⁰⁾

U riječi عمر Sudija čita prvi konsonant sa vokalom »u«, a u zakletvi, veli on, čita se sa vokalom »a«. Ovo je tačno, ali onda riječ عمر ne znači »život«, nego »vjera« pa مُبَدِّد znači »vjere mi«, a ne »života mi«.

48) Izlažući prijedlog هم (str. 40 i 52) u riječi بِشَوْعَ (da operem) i بِيَه (zapamti!) predbacuje Lamiji i Šemiji da taj prijedlog ovako izgovaraju obrazovani Perzijanci ظَرْفَاءَ عَمْ, a samo neki »seljaci« čitaju ga بِه. Ta mu tvrdnja nije tačna.⁷¹⁾

49) Naš komentator osuđuje Sururiju što u stihu (str. 40)

زبان بریده بگنجی نشته صم بکم به از کسی که نباشد زبانش اندر حکم

(Otsječena jezika sjedeći u uglu gluhi nijem bolji je od čovjeka, koji ne vlada svojim jezikom) tvrdi da su izrazi صم بکم upotrijebljeni u množini iz metričke nužde, a od-

⁶⁵⁾ Ferhengi Šuūri pod پرداختن.

⁶⁶⁾ Jensen, § 263, str. 195—196; Sal-Shuk., § 63, str. 69. Isti je slučaj i u složenici باید چند (str. 39).

⁶⁷⁾ Sal-Shuk., § 49, str. 61. Na str. 146 Komentara Sudija veli da je هم čestica za naglašavanje, a مُبَدِّد označuje trajnost.

⁶⁸⁾ Jensen, § 162, str. 136—137.

⁶⁹⁾ Ibid., § 96, str. 80; Sal-Shuk., § 34-b, str. 45.

⁷⁰⁾ Ferhengi Šuūri pod riječi ماندن.

⁷¹⁾ V. Jensen, § 160, str. 134; Sal-Shuk., § 48, str. 59.

mah iza toga priznaje da ovi plurali mogu ovdje imati singularno značenje. Sudija je opet pogodio bolje smisao stiha nego Šemija i Kafija, koji prevodi »kao gluhi i nijemci«.

50) Sudija umjesno tvrdi da su izrazi **گزابه - گز اووه - گچاوه** (nosiljka) perzijski sinonimi, jer se glas »b« i »v« u ovom jeziku zamjenjuju.⁷²⁾ Trebao je još samo dodati da se isto tako rado zamjenjuju glasovi »d« i »ž« n. pr. **کژ - گچ** (kriv). Nije dakle tačna tvrdnja I. S. Alije, Sururije i Kafije da je **گچاوه** arabizirano od **گز اووه**.

51) U rečenici **(رخیده نگه کرد)** (uvrijeden pogleda) Lamija smatra part. perfekta, a Sudija, netačno, preteritom. Prvi opet griješi što mjesto »uvrijeden« prevodi »srđit«.

52) **گفته شود** (bude rečena, str. 42) je pasiv prezenta, čiji je jedan dio **گفته**, što Sudija nije zapazio.

53) **وزبان سعدی در کام** (a Sadijin jezik u vilicama t. j. »za Zubima«, str. 44). Za riječ **کام** Sudija, netačno, veli da ne može glasiti **گام**. Osim toga ova riječ ne znači »vilica«, kako on tvrdi, nego »nepce«, pa tek u prenesenom značenju može značiti »vilica«.⁷³⁾

54) Sudija tačno ispravlja Kafiju (str. 44) da riječ **پیله** u perzijskom ne može značiti »sitna roba«, nego »svila«.

55) Prevod stiha (str. 45)

چو جنگ آوری با کسی برستید که ازوی گزبرت بود یار گریز

(Ako si borben, bori se sa čovjekom s kojim te ne veže nikakav obzir) precizniji je kod Sudije nego i kod jednog drugog komentatora.

56) U konstrukciji **صلوت برد آردیده بود** (Žestina zime bijaše jenjala) riječ je particip perfekta, kako uzima Lamiju i Sururiju, a nije preterit, jer sa pomoćnim glagolom **بود** tvori pluskvamperfektni. Isti je slučaj i kod **رسیده بود** (bijaše stigao).⁷⁴⁾

57) Pobijajući Sururiju, Kafiju i Šemiju (str. 47—48) Sudija ispravno tvrdi da imena perzijskih mjeseci ne stoje u genitivnoj vezi sa riječi **ماه** (mjesec) n. pr. **فروردین** = mjesec ferverdin (1 mjesec perzijske godine). Isto tako on, ispravno, primjećuje da Perzijanci računaju vrijeme po sunčanoj, a ne po mjesecnoj godini, kako uzima Kafiju i Šemiju.

58) Nije tačno (str. 49) što Lamija u riječi **ماء** (voda) svršetak **اء** — smatra nastavkom. Sudija ga ispravlja da je to od korjena riječi, a tačniji je nastavak primjerice u riječima **کساه** (odjeća) i **رده** (ogrtač).

59) Šemija tumačeći rečenicu (str. 51) **گل بوستانرا... بقای نباشد** (Vrtna ruža nema opstanka), pogrešno, uzima da nastavak **یاری وحدت** (یاری وحدت) označuje jedinu. Sudija ga, tačno, ispravlja da taj nastavak ovdje znači neodređenost (یاری تکیر).

60) Vrlo je karakteristična i svim ostalim komentatorima oprečna Sudijina analiza i prevod stiha (str. 52).

بچه کار آیدت ز گل طقی از گلستان من یعنی ورقی

(Čemu će ti tanjur ruža — otkini jedan list iz mogu ružičnjaka). Sudija tvrdi da arap.

⁷²⁾ V. Ferhengi Šuūri pod **گچاوه**.

⁷³⁾ Ferhengi Šuūri pod **کام** i **گام**.

⁷⁴⁾ Sal.-Shuk., § 60-B, str. 68. Isti je slučaj na str. 74 Komentara.

riječ طبق znači »rascvjetala ruža«, a glagol بُر čita ovako i daje mu značenje »zapamtiti iz mog Gulistana jedan list«, mjesto بُر »otkini jedan list i td.«. Istina Sadija je na ovako značenje aludirao, ali je to samo aluzija, a prevod stiha je onaki kako je gore navedeno. Dajući izrazu طبق gornje značenje Sudija je »zabrazdio ko Markovo ralo«, ali je nama, nada sve, odvratno manifestiranje superiornosti kojom se on u ovakvim slučajevima razmeće.

61) Gornjem slučaju je slično i Sudijino čitanje riječi (stvoritelj) u obliku کَرْدَگَار (str. 53). Ovu riječ ne čita ni jedan rječnik kao što je čita Sudija. On međutim umjesno ispravlja Lamiju, koji čita کَرْدَگَار i Sururiju. I riječ کَرْدَگَار (posao, djelo) Sudija str. 225 i 257) čita, mimo sve rječnike i komentare کَرْدَگَار.

62) Riječ سُدِيَّة Sudija, tačno, prevodi sa »oslonac« (str. 57), a ne, kao I. S. Alija, »odabranik«.

63) Stih (str. 57)

هر که در سایه اوست گوش طاعنست و دشان دوست

(Ko god je u sjeni njegove pažnje, njegov će grijeh izgledati kao vrlina, a neprijatelj će mu biti prijatelj) Sudija je preveo tačno, a ne kao Šemija, čiji prevod glasi: »..... od straha pred kancelarom niko mu neće smjeti ništa prigovoriti, a ako imadne neprijatelja, od straha će mu postati prijatelj.«

Kod ovog stiha, i još na mnogo mjesta, Sudija, pogrešno, tvrdi da riječ هر که god potječe od هر کس که »svako ko«.

64) Pogrešna je pretpostavka Sudijina (str. 59) da glagol زادن roditi (se) može imati značenje kao زایانیدن (prouzrokovati da se rodi) pa da imadne dva objekta.

65) Dok Sururija netačno prevodi stih (str. 59)

حکمت محض است اگر لطف جهان آفرین خاص کند بندۀ مصلحت عام را

Sudija ga, nakon analize, ispravno shvaća: »Ako dobrota stvoritelja svijeta odlikuje jednog roba za opće potrebe, to je sama mudrost«. Sudija ovom prilikom ispravno predbacuje Sururijsko što u riječi بندۀ smatra neodređenim članom. Neodređeni je član, zapravo, *s*, a se u ovakvim slučajevima piše iz ortografske nužde.⁷⁵⁾

66) Tačno je da je تکونام (dobra glasa) složenica, a ne pridjev i imenica, kako tvrdi Kafija (str. 60).

67) Analizirajući stih (str. 60) حاجت مشاطه بیست روی دلا رام را (Milu licu nije potrebna frizerka) Sudija tvrdi da je arap. riječ حاجة (potreba) infinitiv, koji stoji u genitivnoj vezi sa svojim objektom (frizerka). To nije tačno, jer je حاجة obična imenica, koja ima značenje participa pasivnoga t. j. ماحتاج اليه. Isto je tako pogrešno da on riječ شاطه smatra participom sa pojačanim značenjem (مبالغه اسم فاعل). To je, uistinu, pridjev koji označuje stalno zanimanje (اسم منسوب).

68) Lamija nema pravo (str. 60—61) da je nastavak *s* — u riječima (propuštanje i oklijevanje) neodređeni član ili nastavak za tvorbu apstraktnih imenica. Isto tako nema pravo ni Sudija, koji uzima u obzir samo prvu mogućnost, jer je ovdje ovaj nastavak određeni član (بای اشارت).

69) Sururija, Šamija i Kafija su u zabludi (str. 61) kad prepostavljaju da je *s* u izrazu حکاء هند (grupa indijskih mudraca) neodređeni član. Ovdje je, kako Sudija uzima, genitivni nastavak.

⁷⁵⁾ Jensen, § 29, str. 26; Sal-Shuk., § 18, str. 34. V. Komentar Gulistana, str. 61.

70) Rečenicu (str. 61—62) مستمع منتظر بسی باید بو تاوی تقریر سخن کند (Šlušalac — Buzurdimihra — mora dugo očekivati dok on misao izgovori) Sururija, pogrešno, tumači da je Buzurdimihr teško govorio. Sudija, tačno, primjećuje da je on uslijed razmišljanja sporo govorio.

71) Sudijina je primjedba na mjestu (str. 62) da nastavak یا u riječi (dosta) nije za tvorbu apstraktnih imenica, kao što uzima Šemija, niti za oznaku pripadnosti, kako tvrdi Kafija.

72) U stihu (str. 62—63) (وْذَنْ پَبْشَ بِنْ كَنْ كَهْ گُرِينْدَ بِنْ) prije završi nego što rečku »dosta!«) Sururija grijesi što uzima da کنْ گُرِينْدَ بِنْ ovdje znači što i شو (budi!).

73) Lična zamjenica u rečenici عَزَّ نَصْرَهُ (Neka je velika njegova moć!, str. 63) odnosi se na kancelara, kako veli Sudija, a ne na vladara, kako uzima Lamiju. Isto je tako Sudija u pravu kada pribija Šemiju, koji tvrdi da gen. veza u نَصْرَهِ imala subjekatsko značenje. Sururi opet Sudija s pravom zamjerava što izraz مُجْمَعْ smatra infinitivom mjesto nomen loci.

74) اگر در بیافت سخن دلبری کنم شو خی کرده باشم (Učinio bih drskaost, ako bih u toku govora pokazao smjelost). Ovdje (str. 63) ni jedan komentator, pa ni Sudija, nije protumačio oblika کرده باشم u ovoj pogodbenoj potencijalnoj rečenici, koji je stavljeno da se jače naglaša presumpcija.⁷⁶⁾

75) Riječ جوی (str. 64) Sudija, kao i drugi komentatori, prevodi »jedno zrno ječma«. To međutim znači jedna mala mjera srebra, dakle »sišni srebreni novac«. Ova se riječ ponavlja ovdje više puta, a dolazi i u Hafizovu »Divanu«.

76) U stihu (str. 65)

اول انديشه و آنگهي گفتار پاي بست آمد ست پس ديوار

(Načnije — treba — misliti pa onda govoriti, (jer) najprije je stavljeno temelj, a onda zid), dok drugi komentatori lutaju, tumačeći izraz پاي بست، Sudija ispravno tvrdi da ta složenica znači temelj. On, međutim, grijesi, što u آنگهي nastavak یا, koji je neodređeni član, smatra da pripada osnovi riječi. Mogao se je o tom uvjeriti odmah iz slijedećeg primjera:

77) Lamija i Šemija (str. 66) (کوْدْ سْتِهَا وَ آنْجَهْ زَنْ کَنْ) (Svoju muževnost prokušaj pa se onda ženi) smatraju da glas »ج« u riječi مردیت radi metra treba čitati bez vokala. Sudija žuri da konstatuje da je taj nastavak i inače bez vokala, a zabranjava da je i on sam na više mjesta ovog »Komentara« rekao da konsonant pred ličnim nastavkom mora dobiti vokal ی, dakle مردیت.⁷⁷⁾ Dokraj je pogrešno I. S. Alijinu stanovište da je مردیت prvobitno glasilo مردیات.

Isto tako I. S. Alija netačno prevodi izraz زَنْ کَنْ »ženi se!« sa »vjenčaj!«.

Kafija i Šemija su posve zalutali smatrajući زَنْ imperativom od glagola زدن (udariti).

78) Izraz چه زند (šta pali) od svih komentatora jedini Sudija ispravno prevodi (str. 66).

⁷⁶⁾ Jensen, § 390, str. 315.

⁷⁷⁾ Sal-Shuk., § 33, str. 44; Jensen, § 90, str. 74—75; Sudi, Komentar Hafizova Divana, sv. II, str. 138. Što u modernom perz. jeziku pred posvoj. nastavkom u pluralu стоји vokal »ی« n. pr. دَشْشَانْ (njihova ruka), mislim da je uticaj gen. nastavka kod rastavljenih lič. zamjenica kao دَنْشَانْ = دَسْتِ إِيشَانْ.

79) Arapska riječ نوادر (rijetkosti) množina je od نادرة, a ne od نادر, kako Sudija misli (str. 67).

80) Za riječ خوش (ugodan) Kafija veli (str. 70) da se čita »haš«. Sudija ga umjeno ispravlja i čita »hôš«.⁷⁸⁾

81) Rečenicu بز بانی که داشت (jezikom kojim je govorio) prevodi Sudija ispravno, a ne, kao I. S. Alija i Sururija, »jezikom koji je u ustima imao« (str. 70).

82) Izraz آنرا روی در مصلحتی بود (Onom je namjera bila u jednu svrhu) Sudija, netačno, prevodi »lice« ili »vanjschina«.⁷⁹⁾

83) Riječ خراسان ime je jedne poznate perzijske pokrajine, kako veli Sudija, a ne grada, kako uzima Šemija.

84) Sudija ima pravo (str. 74) kad tvrdi, protivno piscu »Dekâjikul-ahbâra«, da nastavaك ور — nije postao od آنرا.⁸⁰⁾

85) Šemija je na krivot putu (str. 75) što za riječ لاشم (leš) tvrdi da je postala od لاش pa je Sudija prisiljen da pobjije ovu neosnovanu etimologiju.

Za rečenicu زنده است (Živ je) tvrdi on, neispravno i protivno svim komentatorima, da bi trebalo pisati زنده است.⁸¹⁾

86) Glagol ماندن Sudija, mimo ostale komentatore, ispravno prevodi »živjeti«, »ostati na životu«.⁸²⁾

87) Izraz تازی znači, kao što Sudija tvrdi, »arapski«, a ne »Arap«, kako uzima Lamiija (str. 76).

88) Glagol جهانیدن (poigrati — konja) Sudija čita tačno, a ne kao Šemija چهانیدن (str. 77).

89) Sudija, umjeno, ispravlja Šemiju koji posve naičazno prevodi stih
کان که جنگ ارد بخون خوش بازی میکند روز میدان وان که مگرید بخون لشکری

(Jer onaj ko se na dan borbe bori, igra se vlastitom glavom, a onaj koji pobegne, igra se glavom [cijele] vojske).

90) Izraz در کار گرفت (str. 79) I. S. Alija prevodi »zagrlji ga jednom rukom«, a Sudija, tačno, »zagrlji ga«.

91) Začudio je da je Sudija (str. 79), povodeći se za Sururijom, poznati izraz ولی عهد کرد (učinio ga je nasljednikom prijestolja) preveo »za svoga života učinio ga je vladarem«.

92) Za riječ نیم (polovica) Sudija, netačno, tvrdi da стоји u genitivnoj vezi sa sljedećom riječi n. pr. نیم (polovica jednog hljeba).⁸³⁾

93) Sve do str. 81 svoga »Komentara« gdje god dode riječ بحکم Sudija je smatra da služi samo jačem naglašavanju, a odavde dalje prevodi je, pravo, »iz razloga« n. pr. بحکم آن که »iz razloga toga« ...

94) Sururija perz. riječ نیرو (snaga), netačno, čita نیرو па ga Sudija ispravlja (str. 81).

95) Riječ سر Sudija (str. 82), tačno, uzima bez naročitog značenja n. pr. ا izrazu بز سر قوی (za jednom družinom). Šemija je prevodi »glava« pa je kod prevedenja cjeline u nepriliči.⁸⁴⁾

⁷⁸⁾ Sal.-Shuk., § 5, str. 12.

⁷⁹⁾ Da može značiti »namjera« v. Ferhengi Šuūri.

⁸⁰⁾ Sal.-Shuk., § 82-c, str. 92.

96) Sururija i Kafija (str. 85—86) nisu potpuno načisto da glagol شاندن (usaditi) može značiti »utrnuti« (vatru), kako Sudija umjesno konstatuje.

97) Nije tačno da glagol باريدن (padati kiša) može biti i prelazan (str. 86), kako tvrdi Sudija.

98) Kod arap. izraza صرمان (kršćanin) Sudija (str. 87) veli da potječe od imena mesta نصاران u Siriji. Mi znamo da je to mjesto u Palestini i da se arap. zove ناصرة (Nazaret).

99) نیکان od نیک (dobar) Sudija čita (str. 88), pogrešno, نیگان.

100) Riječ مردم (čovjek, ljudi). Šemija smatra singularom (str. 88), a Sudija ispravno tvrdi da taj izraz može imati singularno i pluralno značenje (kao u arapskom بشر).⁸⁵⁾

101) Arap. riječ دم (drug u piću) po Sudiji nema množine دماء. Ova tvrdnja nije tačna.

102) I. S. Alija i Sururija čitaju رستم کرد ali je pravo, kako tvrdi Sudija, (hrabri Rustem).

103) Glagol رستن (rasti) Sudija, tačno, smatra i prelaznim, dakle »prouzrokovati da raste«.

104) Sudija, protivno I. S. Aliji, Kafiji, Sururiji i Šemiji, ispravno, uzima (str. 95) da je arap. riječ مکاید pl. od مکیده (spletka), a ne od کیده.

105) U rečenici چون رعیت کرد (kad se stanovništvo smanjilo) Sururija, pogrešno, čita کرد, što znači »izgubilo se«.

106) Šemija riječ عسی pogrešno prevodi »neupućen« mjesto »koji ne zna jezika«, kako uzima Sudija.

106) Sudija ne shvaća da je glagol خوردن (jesti) u izrazu (osjetiti nekoliko valova) pomoćni glagol kao n. pr. غ خوردن (brinuti se).

107) Riječ درد (str. 108) Sudija, ispravno, prevodi »bol«, a ne »bolest« kao Sururija.

108) Mimо sve komentatore Sudija (str. 110) konstrukciju خواب نیم روز (podnevni san), pogrešno, čita خواب نیم روز (spavanje do podne)⁸⁶⁾

109) Sururija riječи سرنا daje značenje »studen« i »zima«, a Sudija, ispravno, uzima samo prvo značenje.⁸⁷⁾

110) Sudijina je primjedba (str. 123) umjesna da riječ بازها (više puta) ne treba čitati بازها kako čita I. S. Alija.

111) Sudija, kao i ostali komentatori, (str. 183) uzima da glagol رساندن (slati, spremiti) ima prelazno značenje. Da može biti i neprelazan kao رسیدن (stići) može se uvjeriti u Šuūrinu »Ferhengu«.

⁸¹⁾ Jensen, § 165, str. 137—138.

⁸²⁾ V. Ferhengi Šuūri pod ماندن. Odatle je dobio ovo značenje i tur. gl. قلق.

⁸³⁾ V. Jensen, § 137, str. 118.

⁸⁴⁾ Sravni Sudi, Komentar, str. 97.

⁸⁵⁾ Sravni Sudi, Komentar, str. 231 i 232.

⁸⁶⁾ Sravni gore pod br. 92.

⁸⁷⁾ Šuūria u svom Ferhengu veli da ta riječ znači »zima« (قیش), ali iz stiha, koji on tu navodi, jasno vidi da znači »studen« i »hladnoća«.

112) Ni jedan od komentatora, pa ni Sudija, nije primjetio da čestica ﴿ ﴾ može imati i samo upitnu funkciju kao n. pr. na str. 181, 193 i 215 »Komentara Gulistana«.⁸⁸⁾

Kako se iz navedenih primjera vidi Sudijine pogreške u »Komentaru Gulistana« iznose otprilike polovicu ukupnog broja pogrešaka ostalih komentatora. Tako će, vjerojatno, biti i u ostalim njegovim komentatorskim radovima. Istina, Sudija je bio u sretnijem položaju od drugih komentatora, jer se je mogao koristiti, i koristio se je, njihovim djelima. Njegovi opet radovi nadmašuju ostale u tom što on svaku rečenicu ili stih najprije gramatički i sintaktički analizira, svakoj riječi kaže značenje pa onda daje cijelovit prevod. Drugi komentatori ne rade tako temeljito. Oni obično bez gramatičkog razglabanja prevode riječ po riječ, a samo nekad cijelu rečenicu ili stih. Osim toga oni, a naročito Sururija, u danoj prilici prave opširne nepotrebne digresije, dok su Sudijini i opširniji osvrti na pojedina mjesto u tekstu uvijek puni sadržaja. Jedini bi prigovor Sudijinim radovima mogao biti što stihove ne analizira metrički, premda u svakom slučaju gdje se upusti u metrička pravila odaje vrlo temeljito poznavanje ovog predmeta.

Imajući u vidu sve izloženo kao i činjenicu da su Sudijina djela pisana vrlo bogatim poznavanjem turskog jezika sa velikim strpljenjem u izlaganju i pobjavljanju ostalih komentatora, jasno i koncizno, Bašagić,⁸⁹⁾ uglavnom, ima pravo kad tvrdi da je Sudija »ostavio iza sebe trajne spomenike«. Isto je tako, s druge strane, u pravu i Muallim Nadži⁹⁰⁾ što našeg zemljaka naziva »kapricioznim učenjakom«, jer je zaista i učen (فَاضل) i svojeglav (خودسر). Da mu ova karakterna crta nije bila previše razvijena sigurno je da bi u njegovim djelima bilo mnogo manje pogrešaka.

Iz svega izloženog vidimo da Sudija kao i ostali komentatori perzijskih klasičika grijesi, ali njegovi radovi svojom vrijednošću mnogo nadmašuju sve ostale rade ove vrste.

⁸⁸⁾ V. Sal.-Shuk., § 38, str. 48.

⁸⁹⁾ Bašagić, Bošnjaci i Herc. u isl. knjiž., str. 31.

⁹⁰⁾ Muallim Nadži.